Tek Sesten Çok Sese

Çoğulculuk demokrasinin temel ilkelerindendir: Farklı görüşlerin örgütlenip ülke yönetiminde söz sahibi olması gelişme ve kalkınma için çok önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti demokratik esaslar üzerine kuruldu. Atatürk demokrasiyi bütün kurum ve kurallarıyla yerleştirmek için çaba harcadı ve çok partili hayatın öncülüğünü yaptı.

BUNU UNUTMA

Muhalefet: İktidardaki partiyi denetleyen, eleştiren ve ona alternatif olan partiler. Muhalefet yoksa iktidar denetlenemez.

Yıl	Parti	Ne oldu?
1923	**Halk Fırkası** (sonra CHP)	**Mustafa Kemal'in** kurduğu ilk siyasi parti; inkılaplar bu parti eliyle yapıldı.
1924-1925	**Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**	İlk deneme. **Kâzım Karabekir Paşa** başkanlığında kuruldu (17 Kasım 1924). Rejim karşıtlarının toplanması ve **Şeyh Sait İsyanı'yla** ilişkisi yüzünden İstiklal Mahkemesi kararıyla kapatıldı.
1930	**Serbest Cumhuriyet Fırkası**	İkinci deneme. **1929 Bunalımı'nın** yarattığı hoşnutsuzluk üzerine Atatürk'ün isteğiyle **Fethi (Okyar) Bey** kurdu (12 Ağustos 1930). Rejim karşıtları partiye toplanınca Fethi Bey partiyi kapattı (17 Kasım 1930).

Şartlar uygun olmadığı için bu iki deneme başarılı olamadı. Atatürk de çok partili hayata geçişi **sonraki yıllara** bıraktı. Bu yüzden Atatürk Dönemi'nde ve sonrasında ülke uzun süre **tek parti (CHP)** tarafından yönetildi.

Karşılaştır: Tek partili sistemde muhalefet yoktur, iktidar denetlenemez ve seçmenin seçeneği yoktur. **Çok partili sistemde** muhalefet iktidarı denetler; halk partiler arasından seçim yapar, iktidar **seçimle** değişebilir.

DİKKAT!

Atatürk Dönemi'nde **iki kez** çok partili hayata geçiş denendi. Asıl geçiş **1945-1946'da**, İsmet İnönü Dönemi'nde gerçekleşti.

Tek parti döneminde devlet ve parti

- **1936'da** İçişleri Bakanı (Şükrü Kaya) aynı zamanda **CHP Genel Sekreteri** oldu, **valiler** partinin il başkanlığını üstlendi; **devlet ile parti** iç içe geçti.
- Muhalefet görevini yapması için CHP kendi içinden **bağımsız bir grup** çıkardı ama bu grup beklentileri karşılayamadı.
- Atatürk'ün ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan **İsmet İnönü** "**Millî Şef**" ilan edildi.

Bir benzetme

Tek takımın oynadığı, hakemin de o takımdan olduğu bir maç düşün. Takım ne yaparsa yapsın "kazanır"; kimse hatasını söyleyemez. Sahaya **ikinci bir takım** çıktığında oyun gerçek bir maça döner. Demokraside de iktidarın karşısında güçlü bir **muhalefet** olmalıdır.

A+ LGS'DE ÇIKABİLİR

Birden fazla partinin seçime katılması **çoğulculuğun** ve **millî egemenliğin** gereğidir; halk ancak seçenek varsa gerçekten seçim yapabilir.

Kazanım: Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçişi hızlandıran gelişmeleri, demokrasinin gerekleri açısından analiz eder.

Geçişi Hızlandıran Gelişmeler

Dış gelişmeler

- II. Dünya Savaşı genel olarak **demokrasiyle yönetilen ülkelerin** zaferiyle bitti; Avrupa'da demokratik olmayan yönetimler yıkıldı, **özgürlük ve demokrasi** kavramları öne çıktı.
- **BM'nin** kurulmasıyla demokratik bir dünya düzeni kurulmaya başlandı. BM'ye katılan Türkiye'de **Batı'nın çoğulcu demokrasisinin** uygulanması gerekli hâle geldi.
- **SSCB**, Türkiye'den **Kars ve Ardahan'ı** istedi, **Boğazlar'ın** statüsünün kendi lehine değişmesini talep etti. Bu tehdit Türkiye'yi **Batı'ya yaklaştırdı**; Türkiye Batılı devletlerin siyasi ve ekonomik desteğine ihtiyaç duydu.

İç gelişmeler

- Savaş yıllarının **ekonomik sıkıntıları**, hayat pahalılığı ve yoksullaşma halkın **CHP'ye tepkisini** artırdı. Halk sıkıntıların kaynağını tek parti iktidarında görüyordu.
- Stokçuluk ve karaborsacılıkla **zenginleşen bir kesim** ortaya çıktı; düşük ve orta gelirliler ise yoksullaştı.
- CHP içinde görüş ayrılıkları arttı, **parti içi muhalefet** doğdu.
- Halkın dış dünyaya açılma, daha iyi yaşama ve ekonomisini geliştirme isteği arttı.

İsmet İnönü'nün tutumu

Halkın tepkileri ve parti içi muhalefetin zorlamasıyla tek parti iktidarı tavrını yumuşattı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü **1945'ten itibaren** anayasaya uygun olarak çok partili sisteme geçişin yasal sürecini başlattı. Diktatörlüğün Türk milletine yakışmadığını, demokratik karakterin Cumhuriyet boyunca korunduğunu belirtti ve tek eksiğin **hükûmet partisinin karşısında bir parti bulunmaması** olduğunu söyledi.

A+ LGS'DE ÇIKABİLİR

Çok partili hayata geçişte **dış gelişmeler** (BM, Batı'ya yakınlaşma, SSCB tehdidi) ile **iç dinamikler** (ekonomik sıkıntılar, halkın tepkisi, parti içi muhalefet) birlikte etkili oldu.

Neden	Sonuç
SSCB'nin toprak ve Boğazlar istekleri	Türkiye'nin Batı'ya yaklaşması
Batı'ya yaklaşma, BM üyeliği	Batı tipi çoğulcu demokrasiye geçiş ihtiyacı
Savaşın ekonomik sıkıntıları	Halkın CHP'ye tepkisi, yeni parti talebi
Parti içi muhalefet	Dörtlü Takrir ve Demokrat Parti

Demokrasinin gerekleri

- Birden fazla partinin bulunması (**çoğulculuk**)
- **Serbest, eşit ve gizli oyla** yapılan seçimler
- Temel **hak ve özgürlüklerin** güvencede olması
- Hükûmeti denetleyen güçlü bir **muhalefet**
- Oyların **açık sayımı** ve **yargı denetimi**
- Meclisin hükûmeti **gerçek anlamda denetlemesi**

Çok partili hayata geçiş, Türkiye'de bu gereklerin yerleşmesi yolunda atılmış en önemli adımdır.

Notlarım

Dörtlü Takrir ve Demokrat Parti

Millî Kalkınma Partisi (1945)

İnönü'nün demokratikleşme açıklamalarından kısa süre sonra iş insanı **Nuri Demirağ** tarafından kuruldu. 1945'te **CHP'ye karşı kurulan ilk muhalefet partisidir**; Cumhuriyet tarihinin TCF ve SCF'den sonraki **üçüncü muhalefet partisi** sayılır. Ekonomide **devletçilik yerine liberalizmi**, dış politikada İslam birliğini savundu. Seçimlerde başarılı olamadı, siyasette büyük bir varlık gösteremedi; Demirağ'ın ölümünden kısa süre sonra kapandı.

DİKKAT!

Çok partili hayata geçişte ilk adım **Millî Kalkınma Partisi'nin** kurulmasıdır (**1945**). **Dörtlü Takrir** ise **Haziran 1945'te** verildi.

Dörtlü Takrir (Haziran 1945)

CHP içindeki ilk ciddi muhalefet, 1945 başında mecliste **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu** görüşülürken ortaya çıktı. **Haziran 1945'te** dört CHP milletvekili, **Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan**, CHP Meclis Grup Başkanlığına bir önerge (**takrir**) verdi. Siyasi tarihimizde buna **Dörtlü Takrir** denir. Bu önergeyle CHP içindeki **muhalif hareketler hızlandı**.

BUNU UNUTMA

Takrir: Önerge, bir konunun görüşülmesi için meclise ya da bir kurula yazılı olarak verilen teklif.

Dörtlü Takrir'deki istekler
Kanunlarda ve parti tüzüğünde **demokrasiye aykırı hükümlerin** kaldırılması
Meclisin hükûmeti **gerçek anlamda denetlemesi**
Seçimlerin **serbestçe** yapılması
Parti içinde demokrasinin geliştirilmesi, **hak ve özgürlüklerin** genişletilmesi

Bir kasaba meydanında siyasi toplantı, 1946 (temsilî)

Demokrat Parti kuruluyor

Önerge **CHP grup toplantısında reddedildi**. Bunun üzerine dört milletvekili partiden ayrıldı (bazıları ihraç edildi, bazıları istifa etti). **Celal Bayar öncülüğünde 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP)** kuruldu. DP kısa sürede teşkilatlandı, güçlü bir muhalefet partisi olarak demokrasiyi geliştirme amacında olduğunu açıkladı.

Kurucu dörtlü

Celal Bayar (DP Genel Başkanı, 1950'de cumhurbaşkanı) · **Adnan Menderes** (1950'de başbakan) · **Fuat Köprülü** (tarihçi) · **Refik Koraltan** (1950'de TBMM Başkanı)

A+ LGS'DE ÇIKABİLİR

Dörtlü Takrir'in istekleri **demokrasinin gerekleridir**: denetim, serbest seçim, hak ve özgürlükler.

Sandıktan Çıkan Sonuçlar

	1946 Seçimleri	1950 Seçimleri
Tarih	**21 Temmuz 1946** (erken seçim)	**14 Mayıs 1950**
Oy verme yöntemi	**Açık oy, gizli sayım**	**Gizli oy, açık sayım**
Yargı denetimi	Yok	Var (yargı gözetiminde)
Seçim türü	**Tek dereceli** (ilk kez)	Tek dereceli
Durum	DP teşkilatlanmasını bitiremeden seçime girdi; CHP 1947'deki seçimi **öne aldı**.	DP bütün yurtta teşkilatlanmıştı; seçim güvenceleri sağlanmıştı.
Sonuç	**CHP 397**, **DP 61**, bağımsızlar 7 milletvekili. CHP kazandı, 1950'ye kadar iktidarda kaldı.	**DP büyük çoğunlukla kazandı**, tek başına iktidar oldu. CHP muhalefete geçti.

Sandık başında seçmenler, 1950 (temsilî)

1950: Demokratik devir

DP'nin zaferiyle Cumhuriyet tarihinde ilk kez iktidar **seçimle ve barışçıl yolla** el değiştirdi. **Celal Bayar** cumhurbaşkanı, **Adnan Menderes** başbakan oldu. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı sona erdi; İnönü CHP Genel Başkanı olarak muhalefete geçti.

A+ LGS'DE ÇIKABİLİR

1946'daki **açık oy, gizli sayım** yöntemi seçmenin baskı altında kalmasına yol açabileceği için eleştirildi. 1950'de **gizli oy, açık sayım ve yargı denetimiyle** daha **demokratik** bir seçim yapıldı.

Kavram kutusu

Tek dereceli seçim: Seçmenin milletvekilini doğrudan seçmesi. **İki dereceli seçim:** Halkın önce "ikinci seçmenleri", onların da milletvekillerini seçmesi. **Açık oy, gizli sayım:** Oy herkesin önünde verilir, sayım kapalı yapılır. **Gizli oy, açık sayım:** Oy kabinde gizlice verilir, sayım herkesin önünde yapılır.

Kronolojiyi kafana yerleştir: 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmaları → **Haziran 1945** Dörtlü Takrir → **1945** Millî Kalkınma Partisi → **7 Ocak 1946** Demokrat Parti → **21 Temmuz 1946** seçim (CHP kazandı) → **14 Mayıs 1950** seçim (DP kazandı)

Notlarım

Kazanım: Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçişi hızlandıran gelişmeleri, demokrasinin gerekleri açısından analiz eder.

Kendimi Deniyorum

A. Doğru mu, yanlış mı?

Cümle doğruysa "D", yanlışsa "Y" yazınız.

☐ 1. Dörtlü Takrir, CHP tarafından kabul edilmiştir.
☐ 2. Atatürk Dönemi'nde iki kez çok partili hayata geçiş denenmiştir.
☐ 3. 1950 seçimlerini Cumhuriyet Halk Partisi kazanmıştır.
☐ 4. 1946 seçimleri açık oy, gizli sayım ilkesiyle yapılmıştır.
☐ 5. SSCB'nin Kars ve Ardahan'ı istemesi Türkiye'yi Batı'ya yaklaştırmıştır.

B. Eşleştirelim

Kavramın harfini ilgili açıklamanın başındaki kutuya yazınız.

A) Nuri Demirağ	☐	İktidarı denetleyen ve eleştiren partiler
B) Millî Şef	☐	Meclise verilen yazılı önerge
C) Takrir	☐	İsmet İnönü'ye verilen unvan
D) Celal Bayar	☐	Millî Kalkınma Partisi'nin kurucusu
E) Muhalefet	☐	1950'de cumhurbaşkanı seçilen DP lideri

C. Boşlukları dolduralım

Kelimeler: **Topraklandırma** **Adnan Menderes** **61** **liberalizmi**

1. DP 1946 seçimlerinde ..... milletvekili çıkardı.
2. Millî Kalkınma Partisi devletçilik yerine ..... savundu.
3. 1950 seçimlerinden sonra ..... başbakan oldu.
4. Takrir öncesi tartışılan kanun Çiftçiyi ..... Kanunu'dur.

D. Bilgimi yazıyorum

1. Türkiye'de çok partili hayata geçişi hızlandıran iki dış gelişmeyi yazınız.

2. Dörtlü Takrir'deki isteklerden ikisini yazınız.

3. 1946 ve 1950 seçimleri arasındaki iki farkı yazınız.

4. Çok partili hayat demokrasi için neden önemlidir?

Bu konunun şarkısını Onur Akmeşe YouTube kanalından dinlemeyi unutmayın!